

onder grote moeilijkheden (er was een tekort aan arbeiders die voor het zware werk geschikt waren<sup>1</sup>) de ontginning ter hand nam; duizenden arbeiders vonden hier werk die heel wel voor de arbeidsinzet naar Duitsland afgevoerd hadden kunnen worden, en nog in januari '44, toen de *Wehrmacht* met man en macht aan de verdere uitbouw van de *Atlantikwall* bezig was, trachtte Seyss-Inquart te voorkomen dat daartoe bagger- en graafmachines afgevoerd werden die ingeschakeld waren bij het aanleggen van vaarten en sloten in de Noordoostpolder.

Symptomatischer nog was Seyss-Inquarts beleid met betrekking tot de rantsoenen die Rijksduitse burgers in bezet Nederland ontvingen. De doelstelling van het *Reichskommissariat* vergde, zo meenden de *Reichskommissar* en vooral ook *Generalkommissar* Schmidt, dat die Rijksduitse het niet beter zouden hebben dan de Nederlanders in wier midden zij woonden. Eind '40 ondervond dit standpunt al felle bestrijding, maar Seyss-Inquart en Schmidt waren niet bereid het prijs te geven, 'da sonst', zo schreef laatstgenoemde, 'die politische Arbeit erschwert, wenn nicht überhaupt unmöglich gemacht wird.'<sup>2</sup> In '41 namen de klachten toe en na de strenge winter van '41-'42 moest het *Reichskommissariat* op één punt een concessie doen: Rijksduitse zouden voortaan hogere brandstofrantsoenen krijgen. Een nieuwe concessie volgde in '43: het kwam toen enkele malen voor dat groentehandelaren het weinige verse fruit dat zij ontvingen, in de eerste plaats aan

<sup>1</sup> Met het graven van kavelsloten werd in augustus '41 een begin gemaakt door ca. honderd landarbeiders. De directie van de Noordoostpolder wilde alleen geschoolde krachten aannemen, maar zij moest dat beginsel in '42 prijs geven toen landarbeiders in de landbouw niet meer gemist konden worden. Uit verscheidene werkverruimingskampen werden toen werklozen naar de polder overgebracht; de eerste groepen bestonden, aldus een deskundige, 'voor een groot deel uit mensen die lichamelijk en geestelijk volkomen onvolwaardig waren' (maar desondanks naar de werkverruimingskampen waren gezonden!) – 'onder hen bevonden zich kreupelen, arbeiders van zestig jaar en ouder, ja zelfs een blinde en een arbeider met half verlamde armen!' (Ch. A. P. Takes: *Pioniers in de Noordoostpolder gedurende de oorlogsjaren 1941 en 1942* (1947), p. 17). In de zomer van '42 waren er ca. vier-entwintighonderd arbeiders in de polder aan het werk, onder hen ook een aantal boerenzoons aan wie gezegd was dat zij later een boerderij in de polder zouden kunnen pachten. Het werk was zwaar, bij ontslagneming werd men naar Duitsland gezonden, de lonen waren laag, de levensomstandigheden in de polder (men was in barakken gehuisvest) waren primitief en gehuwden kregen slechts eenmaal per maand een weekend verlof. Desondanks had de directie van de Noordoostpolder ook in '43 en '44 geen tekort aan werkkrachten. Onder hen bevonden zich toen veel onderduikers bij welker plaatsing in de polder de directie naar vermogen meegeewerkt had. <sup>2</sup> Brief, 25 maart 1941, van Schmidt aan de *Hauptabteilung Ernährung und Landwirtschaft* (FiWi, EuL: D 50/49).